

С. В. Бєлай,
кандидат військових наук, старший науковий співробітник,
начальник науково-дослідної лабораторії забезпечення
службово-бойової діяльності внутрішніх військ
науково-дослідного центру службово-бойової діяльності внутрішніх військ
Академії внутрішніх військ МВС України (м. Харків)

УДК 35.078.7

ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ КРИЗОВИМ ЯВИЩАМ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ХАРАКТЕРУ

Проведено аналіз та наведено класифікацію механізмів правового регулювання у сфері протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру. Відповідно до наведеної класифікації розглянуто основні нормативно-правові акти України з протидії цим явищам.

Ключові слова: кризові явища, правові механізми, державне управління.

Світові події сьогодення в суспільному житті країн Європейського Союзу наводять яскраві приклади виникнення чисельних кризових явищ соціально-економічного характеру. Дії урядів не в змозі подолати економічну кризу, наслідки якої загрозливо впливають та стан національної безпеки. Громадськість активно реагує на погіршення рівня та якості життя у різноманітних формах: від мирних акцій протесту до масових заворушень. Останні є вкрай небезпечними, їм притаманні загрози як травмування та загибелі чисельної кількості громадян, так і повалення уряду, що може ще більш поширити економічну кризу.

Поява кризових явищ соціально-економічного характеру, безперечно, є актуальним та гострим проблемним питанням забезпечення національної безпеки й вимагає від уряду прийняття своєчасних, адекватних та ефективних управлінських рішень. Вирішальну роль у протидії цим явищам відіграє нормативно-правове забезпечення, бо всі заходи, засоби та важелі з протидії загрозам національній безпеці повинні здійснюватися в нормативно-правовому полі держави.

Нормативно-правове забезпечення реалізується через правові механізми — комплекси взаємопов'язаних юридичних засобів, заходів, важелів, які діють у єдиному нормативному полі держави, є доцільними та достатніми для досягнення певної мети. Такими механізмами є: права, обов'язки, заборони, принципи, презумпції, терміни, процедури, відповідальність, заохочення, примус тощо. На думку провідних учених, на сучасному етапі розвитку управлінсько-правової думки механізми права як загальнотеоретичну категорію ще повністю не досліджено. Залишається відкритим та дискусійним зміст таких понять, як механізм правового регулювання, механізм дії права, механізм реалізації права, правовий засіб тощо [1, с. 378].

Розробленню правових механізмів з удосконалення державного управління в різних галузях суспільного життя були присвячені роботи В. М. Бабаєва, В. В. Корженка, О. Д. Куценка, Ю. Г. Машкарова, Н. М. Мельтюхової, Н. Р. Нижника, Г. С. Одінцової та ін. Найбільш вивченим у наукових дослідженнях серед механізмів права наразі є механізми правового регулювання. Ці механізми найбільш ґрунтовно розкривають сутність державно-управлінських відносин в нормативно-правовому аспекті та були розглянуті в працях Н. Г. Александрова,

© Бєлай С. В., 2013

О. Г. Рогової, А. П. Геля, Г. С. Семакова, С. П. Кондракова, К. Г. Волинка та ін. Таким чином, у сфері протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру надалі доречним є розгляд саме механізмів правового регулювання.

Метою статті є проведення аналізу нормативно-правового забезпечення, а саме механізмів правового регулювання, які використовуються для протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру.

Під механізмами правового регулювання сучасна наукова думка розуміє систему взаємопов'язаних юридичних засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання. Механізм правового регулювання — це спосіб функціонування єдиної системи правового регулювання, який розкривається через взаємозв'язки між її складовими елементами. Він представляється як діяльність, “робота” складових елементів системи правового регулювання, спрямована на досягнення суспільно корисного результату, що виявляється у втіленні правових норм у життя [2, с. 108].

Норми права і принципи права, об'єктивовані в нормативно-правових актах, є основою механізму правового регулювання, оскільки саме зі сформульованих у них правил поведінки починається правовий вплив на соціальні відносини. Нормативно-правовий акт — це загальнообов'язкове офіційне рішення спеціально уповноваженого суб'єкта, прийняте в певному порядку, яке встановлює нові правові норми, змінює або скасовує вже наявні [3]. Він є одним з основних джерел права сучасної держави, переважною формою правового регулювання суспільних відносин. Нормативно-правовий акт утворює струнку систему, засновану на їхній юридичній силі, що є основою нормативно-правового забезпечення.

З метою проведення всебічного аналізу механізмів правового регулювання у сфері протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру доцільно існуючі відповідні механізми розподілити на три групи (рис. 1):

МЕХАНІЗМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ КРИЗОВИМ ЯВИЩАМ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ХАРАКТЕРУ

Рис. 1. Класифікація механізмів правового регулювання у сфері протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру

1) державні механізми, метою яких є забезпечення сталого соціально-економічного розвитку й тим самим усунення причин виникнення кризових явищ соціально-економічного характеру (інфляції, безробіття, низького рівня доходів тощо) й поліпшення рівня та якості життя населення;

2) державні механізми, метою яких є протидія наслідкам кризових явищ соціально-економічного характеру, а саме соціальній напруженості, що включають заходи з соціального забезпечення населення (допомога соціально незабезпеченим верствам населення, житлове забезпечення, боротьба зі злиденністю тощо);

3) державні механізми, метою яких є протидія надзвичайним ситуаціям соціального характеру, а саме соціальним конфліктам (масовим заворушенням, безладдям, переворотам, бунтам, революціям, громадянським війнам тощо).

Нормативно-творчий процес соціально-економічного розвитку складається з законів та підзаконних нормативно-правових актів, основні з яких висвітлюють державні цільові програми (програмно-цільові підходи до соціально-економічного розвитку держави, регіонів, міст тощо).

В останні роки програмно-цільовий підхід стає все більш дієвим та ефективним механізмом вирішення гострих соціально-економічних проблем у країнах світу. Він направлений на досягнення мети, яка потребує концентрації ресурсів та контролю за ефективним їх використанням. Світовий досвід використання програмно-цільового планування в управлінні економікою показав свою ефективність. Він застосовується у країнах Європейського Союзу, США, Японії та інших країнах світу. В США програмно-цільовим плануванням здійснюється приблизно 50 % державних видатків, а у Франції — 80 % [4, с. 30].

Основним нормативно-правовим актом України в цьому напрямку є Закон України “Про державні цільові програми” від 18 березня 2004 р. Державна цільова програма — це комплекс взаємопов’язаних завдань і заходів, які спрямовані на розв’язання найважливіших проблем розвитку держави, окремих галузей економіки або адміністративно-територіальних одиниць, здійснюються з використанням коштів Державного бюджету України та узгоджені за строками виконання, складом виконавців, ресурсним забезпеченням. Метою розроблення державних цільових програм є сприяння реалізації державної політики на пріоритетних напрямках розвитку держави, окремих галузей економіки та адміністративно-територіальних одиниць, забезпечення концентрації фінансових, матеріально-технічних, інших ресурсів, виробничого та науково-технічного потенціалу, а також координації діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій для розв’язання найважливіших проблем.

Відповідно до ст. 3 Закон України “Про державні цільові програми” [5] надана класифікація державних цільових програм. Для протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру розробляються економічні (з метою підвищення виробництва та усунення економічних причин виникнення кризових явищ), соціальні (з метою усунення соціальних причин виникнення кризових явищ), правоохоронні (з метою усунення наслідків виникнення кризових явищ — злочинності та масових заворушень) державні цільові програми.

Наступним основним нормативно-правовим актом механізму правового регулювання із забезпечення сталого соціально-економічного розвитку є Закон України “Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України” від 23 березня 2000 р. [6]. Цей Закон визначає правові, економічні та організаційні засади формування цілісної системи прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку України, окремих галузей економіки та окремих адміністративно-територіальних одиниць як складової частини загальної системи державного регулювання економічного і соціального розвитку держави. Законом встановлюється загальний порядок розроблення, затвердження та виконання зазначених прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку, а також права та відповідальність учасників

державного прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку.

Отже, наведені два закони є основними нормативно-правовими актами механізму правового регулювання у сфері протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру шляхом забезпечення сталого соціально-економічного розвитку. Інші підзаконні нормативно-правові акти з цієї проблематики розробляються відповідно до цих законів. Такими є загальнодержавні й регіональні програми соціального та економічного розвитку. Основними з них є Постанова Кабінету Міністрів України від 9 червня 2011 р. № 650 “Про запровадження проведення оцінки результатів діяльності Ради Міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій”, Постанова Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2010 р. № 1090 “Про затвердження Державної цільової програми підтримки соціально-економічного розвитку малих міст на 2011–2015 роки”, Постанови Кабінету Міністрів України щодо порядку та умов надання субвенцій з державного бюджету місцевим за кожним роком, Постанови Кабінету Міністрів України щодо заходів з оперативного розв’язання проблем, що стримують соціально-економічний розвиток регіонів за кожним роком, нормативно-правові акти місцевих державних адміністрацій щодо здійснення заходів з соціально-економічного розвитку регіонів та інші.

Надалі розглянемо механізм правового регулювання, метою якого є протидія наслідкам кризових явищ соціально-економічного характеру, а саме соціальній напруженості. Основою цього напрямку є право соціального забезпечення. Право соціального забезпечення складає самостійну галузь права. На думку І. С. Ярошенко, система сучасного права соціального забезпечення України ускладнюється тим, що жодним законодавчим актом вона не встановлена, тому необхідно зібрати в єдиному правовому акті (такий, як кодекс) основні норми цієї галузі [7, с. 13–14].

Перелік видів соціального забезпечення визначений Конституцією України. Соціальне забезпечення здійснюється шляхом надання пенсій, допомоги, соціальних послуг та пільг. Пенсіями є регулярні грошові виплати, які отримують громадяни від держави та спеціальних фондів після досягнення встановленого віку, у разі інвалідності, втрати годувальника, за вислугу років. Соціальні допомоги — це такі грошові виплати (крім пенсій) громадянам у випадках, передбачених законом, що надаються з фондів соціального страхування та за рахунок державного бюджету. Соціальні послуги — комплекс заходів з надання допомоги особам, окремим соціальним групам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати, з метою розв’язання їхніх життєвих проблем.

Таким чином, основними нормативно-правовими актами у сфері протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру шляхом здійснення соціального забезпечення є Закон України “Про пенсійне забезпечення” від 5 листопада 1991 р., Закон України “Про соціальні послуги” від 19 червня 2003 р., Закон України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування у зв’язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням” від 18 січня 2001 р., Проект Концепції соціального забезпечення населення України від 21 грудня 1993 р. та інші.

Наступним є механізм з протидії надзвичайним ситуаціям соціального характеру, а саме соціальним конфліктам (масовим заворушенням, безладдям, переворотам, бунтам, революціям, громадянським війнам тощо). Значну частину нормативно-правових актів присвячено превентивним заходам з протидії надзвичайним ситуаціям за масовою участю громадян. Це ст.ст. 37, 64, 85, 106, 107 Конституції України та інші нормативно-правові акти.

Особливе значення набувають закони України, що регламентують діяльність суб’єктів з припинення надзвичайних ситуацій: “Про міліцію”, “Про службу безпеки України”, “Про прокуратуру”, “Про Збройні сили України”, “Про Державну

прикордонну службу України”, “Про місцеве самоврядування в Україні”, “Про місцеві державні адміністрації” та ін.

Дієвим механізмом правового регулювання запобігання та протидії надзвичайним ситуаціям соціального характеру є законодавство з питань притягнення до відповідальності громадян, діяльність яких сприяє виникненню масових заворушень, а саме ст.ст. 279, 293, 294, 340 Кримінального кодексу України та ст. 185¹ Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Таким чином, на основі викладеного вище в статті можна зробити такі висновки:

1. Існуючі механізми правового регулювання у сфері протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру поділяються на три групи: усунення причин виникнення кризових явищ соціально-економічного характеру (забезпечення соціально-економічного розвитку), протидії наслідкам кризових явищ соціально-економічного характеру та протидія надзвичайним ситуаціям соціального характеру.

2. Нормативно-творчий процес соціально-економічного розвитку складається із законів та підзаконних нормативно-правових актів, основні з яких висвітлюються державні цільові програми соціально-економічного розвитку держави, регіонів, міст тощо.

3. Право соціального забезпечення є основою механізму правового регулювання з протидії наслідкам кризових явищ соціально-економічного характеру, а саме соціальній напруженості.

4. Механізм правового регулювання у сфері протидії надзвичайним ситуаціям соціального характеру складається з нормативно-правових актів, які присвячені як превентивним заходам, метою яких є запобігання виникнення надзвичайних ситуацій соціального характеру, так і з нормативно-правових актів, які присвячені припиненню цих явищ.

Напрямки подальших досліджень повинні бути спрямовані на розроблення державних механізмів протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру.

Список використаних джерел

1. Енциклопедія державного управління [Текст] : [у 8 т.] / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. кол. : Ю. П. Сурмін (співголова), П. І. Надолішній (співголова) та ін. — К. : НАДУ, 2011. — Т. 2 : Методологія державного управління. — 692 с.
2. *Волинка, К. Г.* Теорія держави і права [Текст] : [навч. посіб.] / К. Г. Волинка. — К. : МАУП, 2003. — 240 с.
3. Нормативно // Энциклопедический словарь экономики и права [Электронный ресурс] Словари и энциклопедии на Академике. — URL : http://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_economic_law/9066/НОРМАТИВНО.
4. *Кизим, Н. А.* Программно-целевой подход к государственному управлению социальной напряженностью в регионах страны [Текст] : [монограф.] / Н. А. Кизим, В. В. Узунов. — Х. : ИД ИНЖЕК, 2007. — 204 с.
5. Про державні цільові програми : Закон України від 18.03.2004 р. № 1621-IV [Текст] // ВВР. — 2004. — № 25. — Ст. 352.
6. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України : Закон України від 23.03.2000 р. № 1602-III [Текст] // ВВР. — 2000. — № 25. — Ст. 195.
7. *Ярошенко, І. С.* Право соціального забезпечення [Текст] : [навч. посіб.] / І. С. Ярошенко. — К. : КНЕУ, 2005. — 232 с.

*Рекомендовано до друку науково-дослідним центром
службово-бойової діяльності внутрішніх військ
Академії внутрішніх військ МВС України
(протокол № 4 від 22 квітня 2013 року)*

Надійшла до редакції 26.04.2013

Белай С. В. Исследование механизмов правового регулирования в сфере противодействия кризисным явлениям социально-экономического характера

Проведен анализ и приведена классификация механизмов правового регулирования по противодействию кризисным явлениям социально-экономического характера. Согласно данной классификации рассмотрены основные нормативно-правовые акты существующего законодательства Украины по противодействию этим явлениям.

Ключевые слова: кризисные явления, правовые механизмы, государственное управление.

Belai, S. V. Research of the Mechanisms of the Regulation to Counter Crises Socio-Economic

This article presents the analysis and classification of legal response mechanisms concerning combat crises socio-economic nature. According to this classification the basic regulations of Ukraine have been revised to combat these phenomena.

Keywords: crisis, legal mechanisms, public administration.

